

Орукка
хүндүлежиң
чоруңар

Алдарлыг
актриса

Аныяктар
хүнүнүң
хүрежи

№ 78 (18505)

1925 чылдың
август 31-де үнүп эгелдэн

http://shyn.ru

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Садар өртээ хостуг

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

2014
чылдың
июль

1

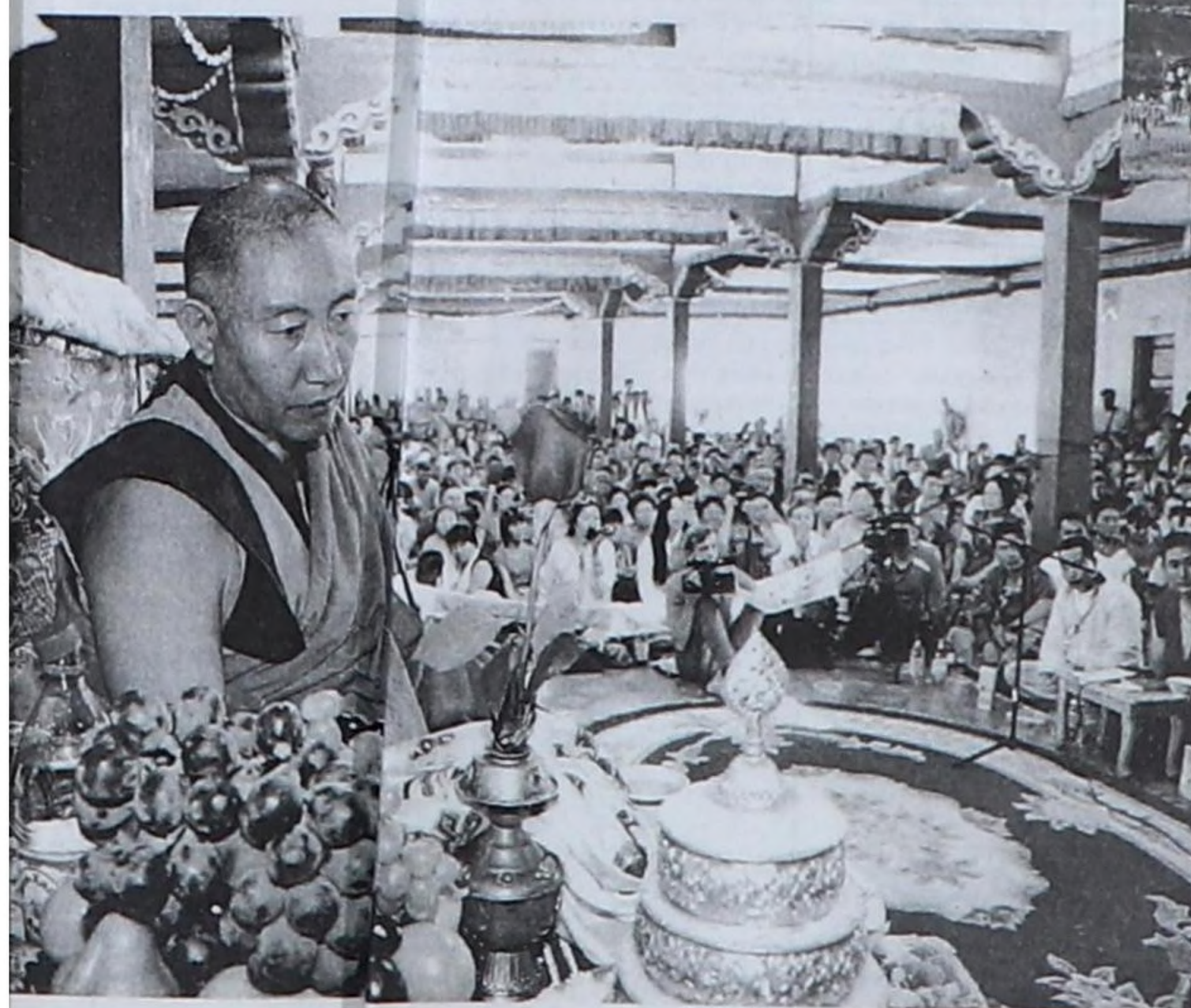
вторник

Чалын назынның байырлалы

(Материалды 2-ги арындан номчуур силер).

Чагытайда чаа хүрээ

Хиндиинде хир чок, аяс ак-көк дээрде хүннүң чырыы изиңнеди чип турар халыын изиг хүнде найысылал Кызылдан Чагытай хөлчө үнүптүвүс. Таңды-Ууланың эдээ чоокшулаан тудум, агаар-бойдус өскерлип, шокар булуттар хүннү дуглай кааптып, хензиг када-даа бол, сериидеш кыннып чор. Чагытайже чоокшулап, чаа хүрээнің барааны көстүп келирге, ооң чанында хөй янзы автомашиналарның соңгалары хүнге чайынналып, чылчырыктап турарын, бөгүн мында та чеже кижии республиканың чүк санындан чыгып келгенин магадап ордувус.

(Уланчызы 4-кү арында).

Хүннүң медээзи

Кордакчылар кайда-даа бар

Тываның Баштыңының орус дыл башкыларынга тыпсыр грантыларын алыры-биле Россияның аңгы-аңгы булуңнарында башкылар кордакчылар болуп турар.

Көдээ школаларга ажилдаар күзелдиг орус дылдыг башкыларга Тываның Баштыңының грантыларынга баштайгы кордакчылар илерээн. ТР-нің Өөредилге болгаш эртем яамызының дыңнатканын езугаар алырга, 10 грант тыпсыр мөөрейге киржири-биле 13 билдиришкин кирген, оларның дөртү республикадан дашкаар черлерден келген. Чижээ, эрге-чагыргаларның чалалгазын Красноярск, Пермь крайларның, Башкирияның, Иркутск областың болгаш Россияның өске-даа регионнарының башкылары хүлээп алганнар. Тывага ажилдаар күзелдин чүгле орус дыл башкылары эвес, даштыкы дылдар, физика болгаш информатика, төөгү башкылары база илгерилээннер. Өске регионнарда чурттап турар кордакчылар-биле комиссия Интернет дамчыштыр видео-харылзаа дузазы-биле чугаа кылыр аргалыг болган.

13 кордакчының аразындан комиссия сес кижини Тываның Баштыңынче кириер кылдыр шилип алган. Сайыттың оралакчызы — орус дыл талазы-биле кол күрүне инспектору Татьяна Шарыпованың чугаалап турары-биле алырга, аңгы-аңгы хар-назылыг болгаш арга-дуржулгалыг кижилерни шилип алган. Чурттап турар черинден өскээр көжер дээн чылдагааннарын олар аңгы-аңгы кылдыр чугаалап турарлар, а чаңгыс чүүл — чаа черге бодунуң күжүн шенээри, төрөөн дылы ол эвес уругларны орус дылга өөреткеш, эки түңнелдерни чедип алыры оларны каттыштырып турар.

Комиссияның дыңнады-биле каттай бүгү материалдарны ТР-нің Чазаанче кириген. Ооң-биле чергелештир арткаан ийи грантыга немелде мөөрейни чарлаарының дугайында делегни база комиссия кириген.

Тываның көдээзинге ажилдаар чөпшээрел берип турар орус дылдыг башкыларга бир-бир миллион рубль хемчээлдиг 10 грантыны Тываның Баштыңы тургускан дээрзин сагындыраал. Негелде езугаар аңаа Россия Федерациязының кайы-даа регионунда башкы кордап болур.

Бистиң корр.

ЧАЛЫЫ НАЗЫННЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

(Төнчүзү. Эгези бирги арында).
Июнь 29 – Россияның аныяктар хуну. Кызылга бо байырлал Арат шөлүңгө болуп эрткен.

«Голос Азии» радиостанцияның ажилдакчыларының бо байырлалды солун эрттирер дээш күженишкенин демдегелес аргажок. Арат шөлүңгө Кызыл хоорайның аңгы-аңгы албан черлеринин төлээлери янзы-бүрү акцияларны, таныштырылгаларны, мастер-класстарны эрттирген. Аныяктар янзы-бүрү оюннарга, викториналарга киришкен. Мөөрейлернин тилекчилеринге суй белектерни сөннээн. Хөөмейжилер чыылган чонга хөөмей-сыгыдын бараалгаткан. «Кызылга ынак мен» деп ачы-дуза акциязын организастааш, бичии чаштарга болгаш аныяктарга «Кызылга ынак мен» деп бижиктиг фут-болкаларны үлээн.

Уран чүлдүн бир онзагай хевири скульптура делгелгези болган. Чүгле Тывадан эвес, Россияның өске регионнарындан келген даш чонукчулары аныяк-өскенге мастер-класстарны эрттирген, улус чон ону холу-биле тудуп, кылып аргалыг болган. Чурукчулар бичии чаштарның, аныяктарның, улуг улустун чуруктарын чуруп бараан болуп, хөйүнчү сонургалын оттурган. Каастаныр «булуңче» бичии чаштар база улуг улус дыка идекпейжи барып, арынга база хол, буттарынга янзы-бүрү хевирлиг чуруктарны чурудуу ал турган.

Национал тыва хеп делгелгезинин майгыны. Ооң чанында аргаан-даараан хептерни хөй-биле делгээн болгаш сонуургаан кижилерге канчаар даараарын, аргырын, көргүзүп тайылбырлаан турлар. Даш-биле чонуп кылган янзы-бүрү овор-хевирлер делгеттинген.

Республиканың наркология диспансери база арагалаашкыга удур төп чонга шенелде болгаш бодун хынаар сорулгалыг хемчеглерни эрттирген. Арат

шөлүңгө чыылган аныяктарның, чаштарның тура-соруун көдүрүп, хөглүг хөгжүм адаанга танчыладып, сула шимчээшкенин кылдырткан.

«Аныяктар наркотикке удур» деп акция эрткен. Юлия Хирбээниң удуртулгазы-биле «Торгунуң кылаңаажы» деп хеп көрүл-дезин чараш кыстар чонга көргүскен. Аныяктар хунунге тураскааткан байырлыг концертин талантылыг аныяк ыраажы Сайлык Оммуң бараалгаткан. Ол ышкаш чаа сайзырап, өзүп турар «Салгал» бөлүү аныяктарга байыр чедирип ырлаштылар.

Идепкейжи чаа-чаа бодалдарын, идеяларын амыдыралга боттандырып, хөйниити ажылынга улуг үлүүн кирип чоруур аныяктарга шаңналдарны байырлыг байдалга тывыскан. Аныяктарга амгы шагның оюн-самын организастаан. Арат шөлүңгө ол кезээ омак-хөглүг, солун болган.

Чодураа КЕНДЕН.

ДЫҢНАДЫГ

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунуң 50 чүүлүнүн 6 пунктузунга, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 55 чүүлүнүн 8 пунктузунга дүүштүр «Шын» солунун редакциязы «Шын» солунга (2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткеттинген, массалыг информация кылдыр бүрүткээнинин дугайында херечилели ПИ №ТУ17-00068) 2014 чылдың сентябрь 14-те соңгулдаларга уткуштүр соңгулда мурнунун агитациязын чорударынга парлалга шөлүн бээринге беленин дыңнадып тур.

Кандидаттарның республика даңзызында бүрүткеттинген кандидаттарга, соңгулда каттыжышкынына соңгулда мурнунун агитациязын чорудары-биле бээр парлалга шөлүнүн ниити хемчээли 32323,2 дөрбелчин сантиметр, ону суртаал чорударының бүгү үезинге, тодаргайлаарга, 2014 чылдың август 16-дан 2014 чылдың сентябрь 12-ге чедир үеге хувааган. Ооң иштинде 40 хууну, тодаргайлаарга, 12929,28 дөрбелчин см шөлдү халас үндезинге тыпсыр, 60 хуузу, тодаргайлаарга, 19392,92 дөрбелчин см шөл өртектиг болур. 2014 чылдың январь 11-де бадылаан тариф езугаар соңгулда мурнунун агитация материалдарын парладырының өртээ (Россия Федерациязының валютазы-биле) бир дөрбелчин см-де 20 (чээрби) рубль болур.

Россияның ОБЯ-зының Тыва Республика талазы-биле Кол эргелели Кол эргелелдин начальнигинин бирги оралакчызы, полковник

**Владимир Петрович
МОЛОТОКТОҢ**

элекке мөчээнинин дугайында июнь 29-та дыңнаткан.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол ханы кажыдалды мөчээн кижинин төрөл болгаш чоок кижилеринге бодунуң өмүнээзинден болгаш Тыва Республиканың Чазааның кежигүннеринин мурнундан илгерилээн: «Владимир Петрович-биле онза байдалдар-биле холбашкан хөй-ле айтырылганы шиитпирлеп, бергелерни ажып эртип келген бис. Ол кезээде бодамчалыг болгаш шалыпкын хөделер кижилер. Бүдүрүкчүлүг ажылдаар назынында ооң бисти каганы дыка хомуданчыг-дыр. Качылдап тур бис. Төрөл болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалды илгериледивис».

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) ич чыыжының депутаттарының соңгулдаларын белеткеп болгаш эррип турар үеде округ соңгулда комиссияларының бүрүн эргеле девискээр соңгулда комиссияларынга дагзырының дугайында 2014 чылдың 06.11 №77/389-6 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 25 чүүлүнүн 1 пунктузунга, а ол ышкаш «Тыва Республикага соңгулда комиссияларының системазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 11 чүүлүңгө дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) ийиги чыы-

жының депутаттарының соңгулдалары-биле белеткеп болгаш эрттирер турар округ соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин девискээр соңгулда комиссияларынга капсырылга езугаар онаар.

1. Бо доктаалды «Шын» болгаш

«Виккая правда» солуннарга парлаа

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының дарга

Б.Д. ОНД

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретарь

М.Ш. САМБА

2014 чылдың июнь 11-де Тыва Республика
Соңгулда комиссиязының №77/389-6 доктаалы
капсырылга

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) ийиги чыыжының депутаттарының соңгулдаларының үнде округ соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин дагп турар девискээр соңгулда комиссияларының даңзызы

№	Девискээр соңгулда комиссиязының ады	Бүрүн эргелерин дамыдырар округ соңгулда комиссияларының ады
1	Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязы	-Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Правобережный №1 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы; -Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Автодорожний №1 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы; -Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Центральный №3 ыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы; -Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Первомайский №4 ыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы; -Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Ленинградский №5 ыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы; -Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Восточный №6 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы;
2	Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязы	Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Барыш-Хемчиктин №1 ыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы;
3	Бай-Тайга кожуунунун девискээр соңгулда комиссиязы	-Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Бай-Тайганың №8 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы;
4	Чөөн-Хемчик кожуунунун девискээр соңгулда комиссиязы	-Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Чөөн-Хемчинин №9 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы;
5	Сүт-Хөл кожуунунун девискээр соңгулда комиссиязы	-Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Сүт-Хөлдүн чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы;
6	Чаа-Хөл кожуунунун девискээр соңгулда комиссиязы	-Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Чаа-Хөлдүн чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы;
7	Улуг-Хем кожуунунун девискээр соңгулда комиссиязы	-Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Улуг-Хемнин чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы;
8	Кызыл кожуунунун девискээр соңгулда комиссиязы	-Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Кызылдың аңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы;
9	Бии-Хем кожуунунун девискээр соңгулда комиссиязы	-Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Бии-Хемнин чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы;
10	Каа-Хем кожуунунун девискээр соңгулда комиссиязы	-Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Каа-Хемнин чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы;
11	Эрзин кожуунунун девискээр соңгулда комиссиязы	-Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) соңгулдаларының талазы-биле Эрзининин №1 ыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле округ соңгулда комиссиязы;

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) ийги чыгынын депутаттарының соңгулдаларына соңгулда мурнунун суртаал ажылын чоруда-
ы-биле эфир үезин, парлалга шөлүн бээр хүлээлгелиг күрүнениң регионда телерадио-дамчыдылга организацияларының болгаш күрүнениң регионда
доктаамал үнер парлалга үндүрүлгелеринин даңзы (Роскомхайгааралдың Енисей эргелелинин Кызыл хоорайда девискээр килдизи кириген)

Ады	Суртаал чорудар чери	Тургузукчузу	Редакцияның адреси, тел.	Үнер дылы	Үнер үези
Тува 24	Телеканал	ТР-нің «Тувинская правда» солунун редакциязы» КАА (667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100)	667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100)	орус, тыва	хүннүн, дүн-хүн чок
Тува 24	Радиоканал	ТР-нің «Тувинская правда» солунун редакциязы» КАА (667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100)	667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100)	орус, тыва	хүннүн, дүн-хүн чок
Күрүнениң «Тыва» теле-радиокомпаниязы	телеканал	РФ-тин Чазаа	667003, Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, бажың 31	орус, тыва	хүннүн, дүн-хүн чок
Күрүнениң «Тыва» теле-радиокомпаниязы	радиоканал	РФ-тин Чазаа	667003, Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, бажың 31	орус, тыва	хүннүн, дүн-хүн чок
Байлак Тожу	парлалга МЧ-зи солун	Тожу кожуунун чагыргазы (668530, Тыва Республика, Тожу кожуун, Тоора-Хем	Тоора-Хем суур, Октябрьская кудумчузу, 20 8(39450) 2-11-48	орус, тыва	кварталда 1-2 катап
Башкы	парлалга МИЧ-зи журнал	ТР-нің Өөредилге ямызы (667011, Тыва Республика, Калинин кудумчузу, 15)	667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100)	орус, тыва	кварталда 1-2 катап
Вести Кызылского кожууна	парлалга МЧ-зи солун	Кызыл кожуунун чагыргазы (667901, ТР, Кызыл к-н, Таежная, 20)	667901, ТР, Кызыл кожуун, Таежная, 20 (394-22) 9-15-56	орус, тыва	неделяда 1 катап
Кызыл неделя	парлалга МИЧ-зи солун	Мэрия (667000, ТР, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 32)	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 32, каб. 103 (39422) 2-31-42, 2-44-44	орус, тыва	айда 1 катап
Мөңгүн-Тайга	парлалга МИЧ-зи солун	Мөңгүн-Тайга кожуунун чагыргазы (668020, ТР, Мөңгүн-Тайга кожуун, Мугур-Аксы суур, Саны-Шири кудумчузу, 42)	668020, Тыва Республика, Мөңгүн-Тайга кожуун, Мугур-Аксы суур, Саны-Шири кудумчузу, 42 8(39451) 2-24-21	орус, тыва	айда 1 катап
Эрзин кожуунун «Эрзин» муниципалдыг солуну	парлалга ИЧ-зи солун	Эрзин кожуунун чагыргазы (668380, ТР, Эрзин кожуун, Эрзин суур, Комсомольская, 29)	Тыва Республика, Эрзин кожуун, Эрзин суур, Комсомольская, 29, 8-394-39-22-183	орус, тыва	айда 1 катап
Өвүр черде	парлалга ИЧ-зи солун	Өвүр кожуунун Төлээлекчилер хуралы (668130, ТР, Өвүр кожуун, Хандагайты суур, Ленин кудумчузу, 1); Өвүр кожуунун чагыргазы; Өвүр кожуун, Хандагайты суур, Ленин кудумчузу, 1	668380, Тыва Республика, Өвүр кожуун, Хандагайты суур, Ленин кудумчузу, 1	орус, тыва	айда 1 катап
«Тувинская правда» солунун «Тыва Республиканың нормативтиг актылары» деп калсырылгасы	парлалга ИЧ-зи солун	ТР-нің «Тувинская правда» солунун редакциязы» КАА (667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100)	667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100)	орус	айда 4 катап
Самагалдай	парлалга ИЧ-зи солун	Тес-Хем кожуунун чагыргазы (668360, ТР, Тес-Хем кожуун, Самагалдай суур, Кунаа кудумчузу, 58)	668360, Тыва Республика, Тес-Хем кожуун, Самагалдай суур, Кунаа кудумчузу, 58	орус, тыва	айда 1 катап
Слово Плюс	парлалга ИЧ-зи солун	Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институту, (Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 4)	667000 Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 4, (39422) 2-20-77, 2-25-91	орус	кварталда 1 катап
Сүт-Хөл	парлалга ИЧ-зи солун	Сүт-Хөл кожуунун чагыргазы (668150, ТР, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы суур, бажың 16)	668150, Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы суур, Бүрбү кудумчузу, бажың 16)	орус, тыва	айда 2 катап
Сылдысчыгаш	парлалга ИЧ-зи солун	ТР-нің Өөредилге ямызы (667011, Тыва Республика, Калинин кудумчузу, 15)	667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100) (39422) 2-06-17	орус, тыва, англи	неделяда 1 катап
Танды-Уула	парлалга ИЧ-зи солун	Танды кожуунун чагыргазы (668310, ТР, Танды кожуун, Бай-Хаак суур, Оюн Данчай кудумчузу, 45)	668310, Тыва Республика, Танды кожуун, Бай-Хаак суур, Оюн Данчай кудумчузу, 45, каб.32, (39437) 2-12-10	орус, тыва	неделяда 1 катап
Тувинская правда	парлалга ИЧ-зи солун	ТР-нің Информация-харылзаа ямызы (667000, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100)	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100, (39422) 3-36-49	орус	неделяда 3 катап
Тыва Республиканың хоойлу-дүрүмнери	парлалга ИЧ-зи солун	ТР-нің «Шын» солунун редакциязы» КАА (667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100)	Тыва Республиканың «Шын» солунун редакциязы» КАА (667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100), 8(39422) 2-01-35, 2-30-69	тыва, орус	айда 1 катап
Тываның аныяктары	парлалга ИЧ-зи солун	ТР-нің Информация-харылзаа ямызы (667000, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100)	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100, каб. 29,27,26 (39422) 2-42-56	тыва, орус	неделяда 1 катап
Улуг-Хем	парлалга ИЧ-зи журн	ТР-нің Культура ямызы (667000, Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко, 46)	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко, 57 (39422) 3-34-60	тыва, орус	кварталда 1-2 катап
Улуг-Хем (Енисей)	парлалга ИЧ-зи солун	Улуг-Хем кожуунун чагыргазы (668210, ТР, Улуг-Хем кожуун, Шагаан-Арыг, Октябрьская, 1)	668210, Тыва Республика, Улуг-Хем кожуун, Шагаан-Арыг, Октябрьская, 1, (39436) 2-11-62	тыва, орус	неделяда 1 катап
Чаа орук	парлалга ИЧ-зи солун	Чөөн-Хемчик кожуунун чагыргазы (668110, ТР, Чөөн-Хемчик кожуун, Чадаана, Ленин, 42)	668110, Тыва Республика, Чөөн-Хемчик кожуун, Чадаана, Ленин, 41 (39434) 21-3-68	тыва, орус	неделяда 1 катап
Чеди-Хольский вестник	парлалга ИЧ-зи солун	Чеди-Хөл кожуунун чагыргазы (668330, ТР, Чеди-Хөл кожуун, Хову-Аксы суур, Гагарин, 11)	668330, Тыва Республика, Чеди-Хөл кожуун, Хову-Аксы суур, Гагарин, 11 каб. 31.	тыва, орус	айда 1 катап
Шын	парлалга ИЧ-зи солун	ТР-нің Информация-харылзаа ямызы (667000, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100)	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100, каб. 29,32, (39422) 2-01-35	орус, тыва	неделяда 3 катап
Эртем сөзү	парлалга ИЧ-зи солун	Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институту, (Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 4)	667000 Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 4, (39422) 2-20-77, 2-25-91	тыва	кварталда 1 катап

Тыва Республиканың муниципалдыг, район, хоорай болгаш көдээ черлеринин төлээлекчилер органнарының депутаттарының соңгулдаларына соңгулда мурнунун суртаал ажылын чоруда-
ы-биле эфир үезин, парлалга шөлүн бээр хүлээлгелиг муниципалдыг доктаамал үнер парлалга үндүрүлгелеринин даңзы (Роскомхайгааралдың Енисей эргелелинин Кызыл хоорайда девискээр килдизи кириген)

Ады	Суртаал чорудар чери	Тургузукчузу	Редакцияның адреси, тел.	Үнер дылы	Үнер үези
Мөңгүн-Тайга	парлалга МИЧ-зи солун	Мөңгүн-Тайга кожуунун чагыргазы (668020, ТР, Мөңгүн-Тайга кожуун, Мугур-Аксы суур, Саны-Шири, 42)	668020, ТР, Мөңгүн-Тайга кожуун, Мугур-Аксы суур, Саны-Шири, 42, 8(39451) 2-24-21	орус, тыва	айда 1 катап
Самагалдай	парлалга МИЧ-зи солун	Тес-Хем кожуунун чагыргазы (668360, ТР, Тес-Хем кожуун, Самагалдай суур, Кунаа, 58)	668360, Тыва Республика, Тес-Хем кожуун, Самагалдай суур, А.Ч. Кунаа, 58, (39438) 2-15-97	орус, тыва	айда 1 катап

Чагытайда чаа хүрээ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Чаа хүрээ — «Сангье Чолинг» (Бурганнын саа-дап олурар оран-савазы дээн уткалыг) Даян төвүнүн байырлыг ажыдышкынын манаан чонну, шынап-ла, кижжи санап четпес. Канчал сыңчыр ирги бис деп бодал башка шывараш кынныр.

Хөгжүмнүн байырлыг үнү чаңгыланган соонда, хүндүлүг аалчылар — ТР-нин Баштыңы — Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол, хүндүлүг Шивалга Ринпоче башкы олар чедип кээрге-ле, чаа хүрээниң эжи ажиттынды. Хүндүлүг аалчылар баштады бүгү чон мурнун былаажып кирипти. Идиктерин, бөрттерин уштуп алыр чурумну сагып, хөйүнүн соондан кирип келгеш, кайгап кагдым. Ынча хөй кижжи кирип кээр, кайгамчык улуг оран-сава-дыр. Мурнунда кирер улуг эжинден аңгыда, ийи кыдыкы талазында база эжиктерлиг, улуг, чырык соңгаларлыг. Каастап-дерээнин сонугурап, бурганнарны топтап көрүп, чыылган чоннун ортузунга эптештир олуруп алдымыс. Кымнарны чок дээр. ТР-ниң удуртукчулары, Дээди Хуралдың депутаттары, хоочуннар, аныяктар, чаштар... Хөйүнүн аразындан ТР-ниң Президентизи хүндүлүг албан-дужаалга ажилдап чораан удуртукчувус Шериг-оол Дижикович Ооржакты, өөнүн ишти Сара Монгушовнаны эскердим. Чаш өпоялардан эгелээш, ужа-тура басып чоруур апарганнарынга чедир — чаштар-даа арбын-дыр. Тыва чонувус шажын-чүдүлгезин ыдыктап, сагып чоруур апарганы кижжи сеткилинге өөрүнчүг болбас аргажок.

ТР-ниң Баштыңы — Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол чаа Даян төвүнүн ажиттынганы-биле хүндүлүг башкы Шивалха Ринпочеге, чыылган бүгү чонга байыр чедирген. Тывага сарыг шажынның сайзырап-хөгжүүрүнө Ш.Ринпочениң кириген улуг үлүг-хуузу онзалап демдеглээш, бо чаа хүрээ — Даян төвү тыва ламаларның эртем-билиг бедидер, кичээлдээр болгаш өске-даа буяныг үүле-херектерин чорударынга таарымчалыг шөл болурунга бүзүрелин илереткен. Дыка хөй тыва бичи оолдар сарыг шажынның фило-

софиязын сонугурап, ырак Индияже ол талазы-биле эртем чедип алыры-биле өөренип чоруп турары, аныяктарның багай аажы-чандан адырылзын дээш Ш.Ринпочениң каш чыл дургузунда чорудуп келген буяныг ажил-херээниң түңнели-дир дээрзин демдегледип, моон соңгаар-даа чедишкиннерни күзеп, өөрүп четтиргенин илереткен. Республиканың бирги Президентизи албан-дужаалга чедишкинниг ажилдап чораан Ш.Д.Ооржак база хүндүлүг Ш.Ринпоче башкыга, сарыг шажынның өске-даа төлээлеринге, чыылган чонга байыр чедирип, өөрүшкүзүн илереткен.

Байырлалдың улуг номналының соонда шайга йөрээл болду. Улуг номга оруп келген чонга сарыг шажынның төлээлерининг белеткээни амданныг аш-чегин, ак шайын чыылган чонга үлээш. Лама-башкылар улаштыр ханы өөредиглиг, бедик утка-шынарлыг лекцияларны номчаан.

Байырлал Танды кожууннун болгаш республиканың уран чүүлүнүн тергиннерининг концерти-биле уламчылаан. Тыва хүреш болгаш аът чарыжы байырлалды улам каастаан.

Чагытай хөлдүн эринге байырлал Тываның төөгүзүнге уттундурбас чырык болушкун болуп артар. Чаа хүрээ — Даян төвүнүн эжи кымга-даа ажык, аңаа чедип, сеткилицерни чырыдып алыңар.

Светлана БАЛЧЫР.

Чиңгис СААЯНЫҢ тырттырган фото-чуруктары.

Чогаалчылар шуулганы

Июнь 28-те Үндезин тыва культура төвүнге Тываның Чогаалчылар эвилелиниң XVIII шуулганы болуп эрткен.

Шуулган Тыва Республиканың Культура яамызының деткимчези-биле эрткен Тываның Россияның хоргаадалынче киргениниң 100 чыл оюнга тураскааткан «Тыва биле Россия — кады 100 чыл» деп уран чогаал мөөрейлерининг тиелекчилеринге шаңналдар тыпсышкыны-биле ажылын эгелээн. Орус дылдан тыва дылче уран очулга мөөрейининг «Орус поэзия очулгазы» номинацияга Салим Монгуш тиилээн, 2-ги черни Тываның Улустун чогаалчызы Николай Куулар биле Василий Монгуш үлешкен, а 3-кү черни Тываның Улустун чогаалчызы Черлиг-оол Куулар ээлээн. «Орус проза очулгазы» номинацияга 1-ги черге — Мария Күжүгет, ийги черге — Меңги Ооржак, үшкүзүнге Салим Монгуш болгаш Лидия Ооржак төлөптиг болганнар. Аныяк чогаалчылар аразынга уран чогаал мөөрейининг «Поэзия» номинациязынга 1-ги черни — Салим Монгуш, 2-ги черни — Шончалай Мааты-оол алган, 3-кү черни Вадим Чыкай биле Шончалай Иргит үлешкен.

Дараазында хүн чуруму езугаар Тываның Чогаалчылар эвилелиниң даргазы, Тываның Улустун чогаалчызы Эдуард Мижит, эвилелдинг ревизия комиссиязының даргазы Нина Серенот отчеттуг илеткелдерин номчаан.

Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черининг 2011 чылдың июнь айдан бо хүнге чедир кылып чоруткан ажилдары хөй. 2011 чылда Тыва Арат Республиканың үндезилеттинип тургустунганындан эгелээш, республикада юбилей, байырлал бүрүзүнге тураскааткан мөөрейлер, чогаалчы хемчеглер удаа-дараа эртип турар. ТР-ниң Культура яамызы 2012 чылда Тываның Чогаалчылар эвилелиниң тургустунганындан бээр 70 чыл ою-биле холбаштыр Тыва литература чылын чарлаан турда, 5 аңгы номинацияга уран чогаал мөөрейи республикага бир дугаар эрткени онзагай. Ол-ла чылын аныяк чогаалчылар семинары чаа чогаалдарны болгаш аттарны ажиткан. Тыва литература чылы чаа номнар таныштырылгалары, кожууннарже үнүүшкүннер, номчукчулар-биле ужуражылгалар, сактышкыннар кежээлери болгаш уран чогаалга хамаарышкан өске-даа хөй санныг улуг-биче хемчеглер-биле байлак болган.

Тываның Чогаалчылар эвилелиниң даргазы, Тываның Улустун чогаалчызы Эдуард Мижиттинг отчеттуг илеткелинге база эвилелдинг баштаар черининг 3 чыл дургузунда кылып чоруткан ажил-чорудулгазынга чогаалчылар шупту эки үнелелди берип, тыва чечен чогаалдың амгы байдалыга хамаарыштыр бодалдары, санал-оналдары-биле үлешкеннер.

Тываның Улустун чогаалчызы Николай Куулар сөөлгү үеде тыва литературада проза бижир талазы-биле идепкей кошкап турарын дүвүрел-биле демдеглээн. Тываның ном үндүрер чери чыл санында 10 калбак чогаал номун парлаар деткимчени берип турар. Ынчалза-даа шынарлыг тоожу, романнар эвээш. А ши чогаалының аскап турарын Тываның Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү Клара Сагды демдеглээн. Съездининг эң улуг назылыг киржикчизи тыва чогаалчыларның одуруунда аныяктар неже-жип турарынга өөрүшкүзүн илереткен.

Россияның Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү Чылгычы Ондар тыва драматургия талазы-биле аныяктар аразында ажил чоруп турарын «Чалым-Хая» бөлгүмүнүн каттап тургустунганы-биле холбап чугаалаан. Бөлгүмге ТКУ-нун филология факультединден болгаш өске-даа өөредилге черлеринден 15 хире студент кичээлдеп турган. Оларның аразындан Виталий

Перов ши бижир аянын тып, элээн шилерни бижээн, чырыкче үндүрер бесткеп турар.

Россияның Чогаалчылар эвилели кежигүнү Мария Күжүгет шүлүк ному дүрүп алыры нарын болуп турары-на паралга айтырыын эде көөрүн, Тыва Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чери ажылдаар оран-савазын тускайлап (дугуйнда дилегни Тываның Чазаанче рерн саналдааш, тыва литературага дилг очулдурукчулар негеттинип тура демдеглээн. Ол ышкаш орус дылче огал чок болуп турары-биле тыва чогол Россия деңнелинче үнмейн турары Россияның Чогаалчылар эвилели кежигүнү, филология эртемнерининг кандад Сайлыкмаа Комбу чугаалаан.

Россияның Чогаалчылар эвилели кежигүнү Амыр Хоюгбан чаа үнген гааар дугайында критика барык чон ынчгаш номчукчулар холунче чаму номрның таравайн турарын демдеглэ олаың дугайында солун-сеткүүл ар нарга суртаал чорударын эртемд нерн, чогаалчылардан дилээн. Тыва Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү Ар Херж хамыктың кичээнгеийин саң-хөө тырынче угландырган: чечен чогаалда сайралынче амгы үеде күрүнеден эвэ акшөреңги көрдүнүп турар. Ынчанг ол дайында айтырыгны Тываның Чазаа тургарын саналдаан. Ук бодалды чогаалчылар чылачүлдүг деп көргөн.

Чулганның кол кезээ — Тыван Чогаалчылар эвилелиниң чаа даргазын сугуурАжык бадылаашкынның түңнелин үш кдакчынның аразындан Тываның Улустун аалчызы Эдуард Мижит хөй үн (32)гаш, Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черининг даргазынга кат соңган. Арткан ийи кордакчы, Россияның чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү Сайламаа Комбу 2 үннү алган, а Лидия Иргандидатуразын боду ужулган.

Дазында Тываның Чогаалчылар эвилели баштаар черининг ревизия комиссиязың кежигүннерин болгаш казначей соңг Кол айтырыглар шиитпирлеттинге соончогаалчылар кежигүн дадывыр дгайы шыңгыы чугаалашкан. Бо чылда дадыын август 1-ге чедир дужаарь доктаан.

Төл сөс: Тываның Улустун чогаалчызы Эд Мижитке Тываның Чогаалчылар эвилели баштаар черининг даргазын дагыптап соңгутканы-биле «Шын» солунмүннээзинден байыр чедирбишаа моон-соңгаар харысалгалыг ажил-чорудулга үре-түңнелди, чедишкиннернизедивис. Ооң-биле чергелешти ТыванЧогаалчылар эвилелиниң баштаар черинран-савазының дугайында нары айтыршиитпирлеттине бээринге идегээр дир бамгы үеде Тываның Чогаалчылар эвилели чаңгыс өнчүзү — сейф «Улуг Хем» үүлдүн 2 дөрбелчин метр хем чээлдичини өрээлинде сыңмарлажып турар-спубликага бедик уран чогаалды улам ырадыр дээш ажилдап чоруур чогаалчыларның чыгылып, хуралдаптар чаңгыс өр безин чок.

Олал сөстүн уран чүүлүнче ниитилелдинг эңгейининг чегейин көргүзүп турар. Аратура чокта уран чүүлдүн ырышии, дээш оон-даа өске янзы-бүрү хевирлурбас болгай. Чон чечен чогаалмаадындан боттарының омур-хевирин танып, нип, чазанып, төлөптиг үлегерни алыгыш-сеткилин байыдар. Ол ыш-каш лтура арыннарынга чер-чурттун төөгүзүнүн үндезин культуразы, уран-чечен артып каар. Салгалдарга кандыг-даа неден артык үнелиг өнчү ол.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

Анаа-ла аштакчылар эвес

Найысылал Кызыл хоорайда эң хайымныг кудумчу — Тыва эки турачылар кудумчузу.

Бо кудумчуда садыглар, кызы-бүрү организациялар хөй, чыңангаш эртен эртеден орай кезге чедир кезээде маңаа бажы кизирт, демир «аыт-ор» (машиналар) эмгежок оор. Магазиннерден садып алган барааннарының саазын олгаш хылыргай чук хаптарын, ирткан таакпыларының артын-азын кижилер черже октаптар олгаш, бо кудумчу дыка бок турган. Ада-чурттуң Улуг айынынга немец-фашизм-бие тулуп, барыын Украинаның орай, суурларын хосташкан бадыр тыва эки турачылар-ын адын эдилээн кудумчу чү-буктугул, ону арыг-силиг олдулар талазы-биле хемчег-ерни хоорайның эрге-чагыр-зы чүге албайн турарыл деп түрээзинни чамдык кижилер улун-сеткүүлдерге болгаш өс-даа массалыг информация сектеринге көдүрүп турду-р. Оларның оозу-даа чөп.

Бо чылын Тыва эки турачы-р кудумчузунуң элээн арыг арганын эскерген мен. Эң таңгыя эртен садыг-саймаа, бан-организациялар ажыт-нар мурнуу чарында бо кудумчу дыка арыг боор. Чо-к-херээм аайы-биле олап кен-дүшкен санымда-ла ку-муну ийи аштакчы доктаа-л ширбип турар апарганын түлчү көөр мен. Аштакчы-рның кады, демниг ажил-а, чугаалажып турарындан бүле кижилер дээрзи илдең

боорга, оларның-биле таныжып ап, ажил-ижин сонуургаар деп шиипирледим.

Олар, шынап-ла, өг-бүле улус болду. Кайызы-даа эр-тем-билигиг, «Көрбээн чүвези чок, көдүрбээн хөнээ чок» деп чугаалаарывыс кижилер дээр-зин чугаазындан билип алдым. Клариса Машпаковнаның баш-тайгы эртем-билии — садыгжы. Хып дээн кыс шаанда садыг училищезин дооскаш, өөренип алган мергежилиниң аайы-биле ажилдап, ажил-ишчи амы-дыралын эгелээн. Дээди эртем чедип алыр дээш Иркутскиниң көдээ ажыл-агый институтун доозуп, Чөөн-Хемчик кожуун-нуң Баян-Талага зоотехниктеп, бухгалтерлеп ажилдаан. Кол-лективтиг ажил-агыйлар санда-рап, совхозтар дүжүп каарга, Баян-Тала школазынга баш-кылап ажилдай бергеш, Кы-зылдың педагогика институтун база бот-өөредилге-биле Кла-риса Машпаковна доозуп алган. Даштыкы омур-хевиринден-даа, чугаа-соодундан-даа амыды-рал-чуртталгага ооң кызымаа илдең чорду.

Андрей Болунаевич бичи-зинден-не нарын техникага хандыкшылдыг болгаш Донда Ростов хоорайга телемастер мергежилин шиңгээдип алган. 20 ажыг чыл телемастерлеп ажилдаан. Сандараашкын чыл-дарында бодунуң хууда мастер-скаязын ажыдып алырга, теле-визорлар болгаш соодукчулар септээринге херек артык кезектер белең тывылбас боорга, ону хаар ужурга таварышкан. Кызыл хоорайга өскөн, орустап

арыг чугаалаар, чогаалга хан-дыкшылдыг, ооң кадында орус дыл болгаш чогаал башкызы эртемниг болганы-биле Баян-Тала школазынга, Балгазынның профессионал-техниктиг учи-лицезинге башкылап ажилдап чораан. Дыл биле чогаал баш-кылаарындан аңгыда, оолдар, уругларны телерадиотехника билиглеринге өөредип турганы чугаажок.

Өг-бүле үш уруг-дарыглыг. Улуг оглу биле уруу ачазын дөзээн — телерадиотехника-га хандыкшылдыг болганнар. Амгы үеде кайызы-даа «Связ-ной» бүдүрүлгедэ менеджер-леп ажилдавышаан, дээди эр-тем чедип алыр дээш өөренип турарлар. Хеймер уруу — 10-гу класстың өөреникчизи.

Уругларын өөредип алыр дээш Абакан хоорайга чурттап тургаш, каш чыл бурунгаар Кы-зылга көжүп келгеннер. «Назы-харывыс улгады берген бистер-ни кым өөделиг ажилга алыр боор дишкеш, аштакчылап ажилдаарын шиипирледивис» — деп, Клариса Машпаковна ажыы-биле чугаалады. Кызыл хоорайның «Чаагайжыдылга» күрүнениң унитарлыг бүдүрүл-гезинге ажилдаа-ла 3-4 чыл чеде бергеннер. Баштай Ленин кудумчузун аштап ажилдап турганнар. Оларның ак сеткил-диг, кызымак ажылын көргеш, аштакчылар ызыртынмас Тыва эки турачылар кудумчузунга ажилдаарын удуртукчулары дилээннер. Дыка хайым, аажок боктуг кудумчу, аңаа ажилдаа-ры кончуг берге деп көре тура-ла, чөпшээрэжипкеннер. Маңаа

оларның башкы эртеми база шору дузалыг болган. Баш-кы дээрге кижилерниң аажы-чаңының уун баш бурунгаар би-лип, оларның-биле эпиг-чөптүг чугаалажып, харын-даа мы-рыңай дугуржуп ап шыдаар кижидир. Ынчангаш Клариса Машпаковна биле Андрей Бо-лунаевич Тыва эки турачылар кудумчузунда садыгларның ээлери болгаш ажилдакчыла-ры, ында машиналарын доктаа-мал тургузуп турар такси чолаа-чылары-биле кудумчуга бок-сак октавас дугайында чугаалажып турганнар. Баштай дээррезинде оларның чугаазын кым-даа тоо-вас болган. Харын-даа мыры-ңай чугаа чидигленип, чамдык кижилер-биле месилдежиш-киннерге четкен. Бир аныяк оол аштакчыларже шуут халдап келген. Андрей Болунаевич по-лицияже телефоннаптарга, шаг-даалар дүрген келгеш, ол оол-ду дораан дилеп тыпкаш, тудуп алганнар. «Аржаан» садыг ба-жыңының ажилдакчыларындан кудумчуге бок октавазын не-геп, ынаар кирер дээрге, таң-нылы Клариса Машпаковна-ның холун кемдеди долгапкан. Бо болуушкунга хамаарыштыр кеземче херээн оттурар тала-зы-биле сайгарылга амгы үеде чоруп турар.

Олар анаа-ла аштакчылар эвес, Тыва эки турачылар ку-думчузунга арыг-силиг айты-рыгларын эрге-чагырга дең-нелинге чедир тургуза бээр ажилдакчылар боорга, садыг-ларның ээлери барааннар хап-тарын, бокту даштыгаар үндүр октаарын болдурбас, такси

чолаачылары таакпы артынчы-зын, боттарының богун каракка көзүлдүр октавас апарганнар.

Кызыл хоорайның арыг-си-линге Тываның Баштыңының кончуг кичээнгеийлин Клариса Машпаковна: «Ленин кудум-чузунга аштакчылап турувуста дүн-хүн чок пиво садып турган киоск чанынга аныяк оол улуг назы-харлыг кижини бижектеп каан. Ол дугайында Шолбан Кара-оол Дарганың адынга ча-гаа бижиривиске, ол киоскини хаап каапкан. Шупту даргалар ындыг боор болза, хоорай арыг, корум-чурумнуг боор» — деп чугаалады.

Тыва эки турачылар кудум-чузун чаартып, аңаа машина-балгат тургуспас апаарынга Клариса биле Андрей Шимит-тер дыка өөрүп турарлар. Чүге дээрге оларның ажилдап турар кудумчузу улам чараш, улам арыг болур.

Шимиттерниң ажил-ишчи өг-бүлезиниң хууда ажил-херээ база чогул турар. Ада-иезиниң болгаш уруг-дарының акша-шалыңы амыдыралга чедер болгаш харын-даа арта бээр. Машина садып алганнар, хоо-райның адаа талазында, Улуг-Хемниң солагай эринде дача-лар чанында бажың тудар чер чөпшээрэп берген. «Аңаа ийи каыт бажың тудар бис. Ботта-рывыс, уругларывыс, оларның ажы-төлү — шуптувус аңаа чурттаар-кылдыр» — деп, Ан-дрей Болунаевич бүзүрелдиг чугаалады.

Тыва эки турачылар кудум-чузунда аштакчыларны көрзү-ңерзе, олар ажил-ишчи, ту-ра-сорукуг кижилер-дир деп билип алыңар!

Шаңгыр-оол МОНГУШ.

Орукка хүндүлежип чоруңар

46 чыл бурунгаар чолаачыга енип турувуста орукка ма-на башкаларының чурумунуң кызы Некрасов (ат-сывын узу-биле сагынмас-тыр мен) ке: «Автотранспортту орук-өскелерге эпиг, боттарыңар-айыыл чок кылдыр башкарып уңар. Орукка шимчээриниң умун үрээң чолаачыларга чай-берип чоруңар» — деп ка-катап чагыыр чүве. — Шериг уур үези чоокшулаан хал-мал-як оолдар бистер ынчан баш-ың ындыг чагыын дыңнааш: тү назынында өскелерге эпиг-дыр машина башкарып, чай-дүжүп кырыыр эвес» — дээш ыржыр бис.

Шериг соонда Көдээ ажыл-агый ызының «Черлик дивизия» деп алыг автобаазага ажилдап ки-алдым. Бүгү Тывага чүьктер түр бо бүдүрүлгениң машина-барык суур бүрүзүңге көстүр-га, ону чон, ойнай-сылдай, илик дивизия» деп адаар апар-чүве-дир. Бир катап совхозтар-бирээзинче чүьк сөөртүп бар-аш, уткуй келген чиик маши-н кес кырынга чайлай дүшкеш, асов башкымның чагыын сак-келген мен. Дүрген уткуй кел-ан «Москвич» ынаар-ла орук

кыдыынче чайлып калган, чолаа-чызы «ижипкен» болду. Чайлаваан болзумза, чиик машина мээң бедик «ЗИЛ-130»-нимге үзер ийик. Озал-ондак болганын эрткен-дүшкен чо-лаачылар-биле КАИ-же дамчыдып, шагдааларның кээрин чартык хүн чыгыы манап, озал-ондакка буруу чогумну бадыткап, падын бараан мен. Ооң соонда-ла машинаны өскелерге эпиг, бодумга айыыл чок кылдыр башкарап апарган мен. Башкымның ындыг чагыын үргүлчү сактып, барык 45 чыл дургузунда чурум чок чолаачыларга (оларны, бодум хуумда, мелегей чолаачылар дээр мен) орукту чайлап берип, чаң-гыс-даа озал-ондакка таварышпаан мен. Өршээ, бурган!

Машиналыг-даа, чадаг-даа чо-рааш, чолаачыларның бот-боттарын хүндүлешпезин болгаш чадаг кижилерни хүндүлешпезин бо-ла көөр-дүр мен. Чижээлээрге, чаыс-чайык соон-да орукка хөөлбектели берген суг-ну чайтылады дүрген халдып, орук кыдыыга чораан кижилерни көк-мөөн кылдыр чаштырыпкаш баар чолаачылар кайы хөй. Орук кы-дыыга тургузуп каан азы каржып эрткен машиналарның чаны-биле дүрген халдып эртип, оларже хир-лиг суг чаштадыр чолаачылар база эвээш эвес. Оларның хөй кезин

аныяк оолдар боор чорду. Өскелер-ни хүндүлешпезин мындыг чолаачылар-дан, шаа барып, руль артынга арага ижер, орукка айыыл-халап үүлгедир кижилер үнер.

Машиназын тургузуп безин бил-бес чолаачыларны Кызыл хоорай-ның кудумчуларынга көөр-дүр мен. Кижилер кылаштаар орукка безин тургузуп аар. Хоорайда машина тур-гузар черлер чедишпес, олар орук-чирикке сыңышпас боорга, шагдаа-лар ынаар сагыш салбас апарган хевирлиг. Орукка шимчээшкин эп-тиг, айыыл чок боорунуң дугайын-да бодавас чолаачылар сөөлгү үеде оруктарда көвүдээн. Оларның чам-дызы оруктуң дал ортузунга ма-шиналары-биле үр, оожум чоруур, өске чолаачылар оларны ояр-кыяр-даа аргазы чок апаар.

Чолаачыларны машина-балгат башкаларының культуразынга ка-жан-даа өөрөтпейн келген, ам-даа болза, өөрөтпейн турар. Чолаачы-лар өөредилгезиниң программасын-че оларның ажылының, амыдыралы-ның бо талазын база кириер болза. Орукка чолаачы кижикандыг куль-туралыг боорун ооң бажыңга, Не-красов башкы ышкаш, сиңирип каар болза, озал-ондак болдурбазынга дөгүм болур ийик.

Алексей БААЗАН,
хоочун чолаачы.

Аныяксыг хоочуннар

Хар-назыны улуг-даа болза, сеткил-хөөнү аныяк хевээр, амыдыралче бот-тускайлаң көрүштүг, ал-бодун өрү тырттынып, каяа-даа чиик-сергек хоочуннарны көрүп чор мен. Ын-дыг кижилер — Кызыл хоорайның хоочуннар чөвүлелинде.

Черле эскерип чоруурумга, чоокку үш-дөрт чылдарның дургузунда янзы-бүрү көрүлделерге, бөлгүмнерге, клубтарга, спартакиадаларга хоочун-нарны хөйү-биле бо чөвүлел хаара тудуп турар. Чаа чыл, «Шаг — чаагай, Шагаа — чаагай», Бүгү-делегейниң херээженнер хүнү Март 8, Ада-чурттуң камгалакчылар хүнү февраль 23-те «Үлеерлиг адалар» дээш, өске-даа кандыг байырлалдарны эрттирбеди дээр.

Чоокта чаа Кызыл хоорайның Хоочуннар клува «Серебрянка» санаторийге кончуг солун концертти көргүскеш, бардылар. Ольга Дамдынның удуртулга-зы-биле бо клуб 2011 чылда тургустунган. Ооң уран чүүл удуртукчузу — Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы Чечек Салчаковна Монгуш. Концерттин репертуары тускай, ында эрткен вектин 60-70 чылдарының тыва ырылары, баштак кожу-мактары бар. Клубтуң ыраажылары Ширме Кыр-гыстың, Серенмаа Кууларның, Ольга Дамдын биле Роза Долгарның, Айыр-Санаа Чаш-оол биле Чечек Монгуштуң ырлаан ырларын сонуургал дыңнаан-нар. Республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан са-наторийге дыштанып келген кижилер бот-тывынгыр артистер-биле кады мага хандыр ырлажып, танцы-лааннар. Лидия Саая чогааткан шүлүктөрин ном-чаанын адыш часкап хүлээп алганнар.

Клубтуң бир онзагай чаңчылы — концертти доозуп тура, «Чавыдак», «Катюша» деп ырларны көрүкчүлөр-биле кады ырлаары.

Нина СЕРЕНОТ,
чогаалчы.

Алдарлыг актриса

Июнь 27-де бистиң республикада Москваның В.Маяковский аттыг академиктиг театрының артистери аалдап келгеш, шиилерин чонга бараалгадып турарлар.

Оларның аразындан РФ-тиң алдарлыг артизи Ольга Евгеньевна Прокофьева июнь 29-та Үндөзін тыва культура төвүгө чыылган чон-биле ужурашкан. Ужуражылга үзүндө бо артистиң шүлүктөп база шиилерден үзүндүлери чугаалап турарын көргөш, ТР-ниң алдарлыг артизи Надежда Наксылга дөмейлеп олурдум. Бистиң чаңгыс чер-чурттуувус «Оттуг-тергезин» (Сарыг-оолдун) чугаалаптарга-ла, көрүкчүлериң хей-ады ала-чайгаар көдүрлү бээр болгай. Мээң караамга Надежда Наксылдың овури хевири ынчаар-ла чуруттунуп арткан ийин. Ольга Прокофьева база шак-ла ыңдыг-дыр.

Алдарлыг актриса 1963 чылдың июнь 20-де Москва облазының Одинцово хоорайында төрүттүнген. Бичизинде балет артизи болуп күзөлдиг чораан. Школа дооскаш, театр уран чүүлүнүң дээди өөрөдиге черинче шылгалдалар дужаагаш, эртпейн барган. Ам канчаар, чыл эрттирер эвес, телевидениеге ажылдаан. Үе саадаар эвес, айлар дыка дүрген шуужуп эрте берген. Күзелин чедип алыры-биле шылгалданы база

катап дужаагаш, ГИТИС-тиң актер факультетинин студентизи болган. 1985 чылда институтту дооскаш, Маяковский театрының сценаның күш-ажылының баштайгы базымнарын эгелээн. Ол театрга 29 чыл бараан болуп ажылдааш, дыка хөй шиилерге база киноларга ойнаан. «Дядюшкин сон», «Моя прекрасная няня» дээш, оон-даа хөй ажылдарын көрүкчүлөр эки билер.

Салым-чаяан салгал дамчыыр. Ольга Евгеньевнаның оглу Саша бичизинден-не каттырынчыг шиилерге ойнап эгелээн. Ооң ада-иези Ольга Прокофьева, Юрий Соколов кайызы-даа — театр артистери, ынчангаш огул база оларны дөзээн. Боттарының кайгамчыктыг катап-таттынмас талантызын чонунга өргүп чоруур артист өг-бүлө-дир.

Ольга Евгеньевнаның дугайында көрүкчүлөр чүгле чылыг, чымчак сөстери чугаалаар чорду.

Надежда Ооржак, Тываның хөгжүм-шии театрының аныак артизи: «Бо артистиң талантызы хөй талалыг, делгем, көрүштүг. Бодунуң назы-хары 50 ашкан-даа болза, аныак хевээр, баштак-хөглүг болгаш энергиязының бедик деп чүвезин онзазын. Июнь 27-де «Дядюшкин сон» деп шииде ойнап турарын көргөш, бистерге, аныак актерларга, өөрөдиглиг, арга-дуржулгазының хензиг кезин-даа болза, бо шиизинден илип ал көрдүм. Ылап-ла чонуну ынак артистиңе ол төлөптиг-дир».

Мария Тлеумбетова, Кызыл хоорайың хоочун чурттакчызы: «Мен бо артистиң июнь 27-де болган шиизин көрдүм, ужуражылгазында база келдим. Кайгамчык салым-чаяанныг актриса-дыр. Үш чартык шак дургузунда чааскаан «Дядюшкин сон» деп шиизинде ойнап кагды. Бодунуң овури-хевири, шииде ойнап турар шимчээшкени, дыл-домааның чечен-мергенин демдеглес аргажок. Ынча хөй шиилерниң сөстериң шигээдип ап турары черле онзагай-дыр, канчап четтигип турар артист ирги деп бодаар-дыр мен».

Маяковский театрының артистериң шиилерин улуг сонургал-биле көрүп тур мен, мындыг алдарлыг артистер шуужуп кээп-ле турзунам».

Шынап-ла, Ольга Прокофьеваның ойнаан шиилерин кижиниң катап-катап көрүксээзи келир чорду. Мындыг талантылыг артистериң бистиң бичии республикавыста келгени өөрүнчүг, уттундурбас болушкун-дур.

Анисья ТЮЛЮШ.

Чингис Сааяның тырттырган чуруу.

Ажыл-агыйжы семинар

Эрткен неделяда Сүт-Хөл кожуунуң төвү Суг-Аксы суурга республиканың барыын кожууннарының чагырга черлериниң болгаш чонну ажылга хаара тудар төптериниң ажылдакчыларының ийи хуннун өөрөдиге-практиктиг семинарын ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы организаастап эрттирген.

Республиканың күш-ажыл рыногунда байдалдың нарыыдап турары-биле Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы «Моондак чок күш-ажыл» деп программаны ажылдап кылгаш, ону яамының 2014 чылда мурнады чорудар угланышкыны кылдыр хүлээп алган. Ооң күөсөлдөзүн Чазак Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-Хуурак онза кичээнге алган.

Семинарның ажылын яамының оралакчы сайыды А.Т.Конгар, Сүт-Хөл кожуунуң даргазы М.К.Кызыл башкарып эрттирген. Баштайгы хүнде семинарның киржикчилери Суг-Аксы суурнуң учедунда турар 21 ажыл чок хамаатыларының аал-оранынга чедип, оларның ажыл тып алыр дээш кандыг хемчеглер ап турары-биле танышкан.

«Моондак чок күш-ажыл» деп программаның бир сорулгазы — ажыл чок хамаатыларны ажыл тып алырынга, мал-маган өстүреринге, ногаа, картофель, чечек тарырынга, Тываның болгаш Россияның демнежилгезиниң 100 чыл оюнга уткуштур чаагайжыдылга ажылдарына киржиринге, аалчыларны уткуурунга, байырлалды белеткеп эрттиреринге, аян-чорукчуларга ачы-дуза көргүзеринге калбаа-биле кириштирери бооп турар. Нии-тизи-биле барган өг-бүлелерде бо талазы-биле байдал чүгээр бооп турарын даргалар демдеглээн.

Чамдык ажыл чок хамаатылар бодунуң хууда ажыл-агыйын ажыдып алыр дээш белеткенип, санаашкыннары кылып алган, эрге-чагырга черлеринден кандыг дуза херегин чугаалаан. ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының ажылдакчылары Л.В.Хоюу-оол, Б.С.Монгуш, О.Р.Ондар, О.О.Банчык, А.И.Сайын-Белек олар айтырылгала тодаргай харыыларны берген.

Ногаа өстүрер теплицаны бодунуң холу-биле кылып алган аныак оолдун хөй өзүмнерни өстүргенин магадап көрдүс. Ол аныак ажыл чок кижиниң бажыңында хос чер чок болду. «Улус өзүмнерни садып алыр дээш айтырып кээп тур. Чүгле агаар-бойдустун чылыырын манап тур мен» — деп, ол чугаалады.

Мурнады чорудар угланышкыны күөсөдиринде бергелерни чайладырының аргаларын семинарның киржикчилери дугурушкан. Ылаңгыя чамдык хамаатылар ажылдап турза-даа, чажыраар, ажыл чок кижии бооп санадып, пособие ап турары чажыт эвес. Ындыг хамаатыларны тодарадыр талазы-биле кожуун, суму чагыргаларының, профэвилелдерниң, эрге-хоойлу органның демнежиң ажылдаары эргежок чугула дээрзин оралакчы сайыт онзалап айткан. Бо чылдың дургузунда 600 «чажыт»

ажылчын туруштары «чырыкче үндүрерин» кожууннарың чонну ажылга хаара тудар албан черлеринге дааскан.

Күш-ажыл рыногунда чидиг байдалды чавырылдыраар, сайгарлыкчы ажылды деткиир, чаа ажылчын туруштары тургузар талазы-биле Чазактың чорудуп турар хемчеглери турбуже, республикада нии-ти ажыл чок чоруктуң деңнели (НАЧ) бедик болуп артпышаан.

2014 чылдың январь 1-де байдал-биле 22,4 муң кижии ажыл чок азы НАЧ-ның деңнели 18,2 хуу. Бо көргүзүг талазы-биле РФ-те 78 дугаар черде (5,6 хуу), а Сибирь Федералдыг округта (7,3 хуу) сөөлгү черни ээлеп турар бис.

Чонну ажылга хаара тудар төптерде «ажыл чок» деп эрге-байдалды алган хамаатыларның саны 5967 кижии азы демдеглеткен ажыл чок чоруктуң деңнели (ДАЧ) — 4,6 хуу. Бо көргүзүг РФ-те — 1,2 хуу, СФО-да — 1,3 хуу. Ылаңгыя аныяктар ортузунда ажыл чок чоруктуң деңнели бедик. 5967 кижиниң 2078-зи — аныяктар. Олардан 1770 кижии — бир дугаар ажыл айтырып келген (чаңгыс-даа ажылдап көрбээн) аныяктар бооп турары онза дүвүренчиг.

Бо чылдың эгезинден бээр суурларда, сумуларда ажыл чок кижилерни тодарадып, бажыңнары, өрегелерни эргээн түңнелинде ажыл чок улустун саны улам өскөн. Ооң чылдагааны — хөй хамаатылар ажылдап турза-даа, оозун чажырып турарында. Күрүнеден шалың албайн турза-даа, кандыг-бир ажылды кылгаш, акшаны ажылдап ап турар кижилер кайы хөй. Кымның чүнү кылып, чүнүң-биле амыдырап оларын суму чагыргалары эки билер хирезинде чогуур хемчеглерни албайн турары элдеп.

Кижилерниң айбызын кылып, хөлезинниг ажылдаарындан эгелээш, хууда мал-маганының, огородунуң продукциязын садып-саарары, кижилер аргыштыраары болгаш чүк сөөртүрү, компьютер, интернет, харылзаа ачы-дузаны көргүзери, сайгарлыкчыларга ажылдаары, тудуг ажылы, аңнаар-меңээр, каттаар-тооруктаары, ус-шевер ажылдары дээш-ле ажылдар эңмежок. Ол ажылдарның учедун суму чагыргалары чедир кылбайн турарын семинарга демдеглээн.

Чонну ажылдадыр талазы-биле хөй хүлээлгелерни, эргелерни тус черлерге дамчыдып берген соонда, кожуун, суму чагыргаларының ажыл-чорудулгазы калбарып, арга-хоргазы көвүдээн. Ооң ачызында чүгле пособие үлээринге өйлөшпейн, суму бүрүзүңге ажыктыг, тодаргай ажылдарны кылып ап болур апарган дээрзин дараазында хүнде Ак-Довурак хоорайга семинарның ийги кезээңге кожуун чагыргаларының оралакчы даргалары С.А.Соскут, Б.Т.Күжүгет демдеглеп чугаалаан.

Сөөлгү чылдарда республикада чедишкениг боттанып турар «Күш-ажыл рыногунда чидиг байдалды чавырылдыраары» программдан, «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» губернатор телевилелден, 7 улуг хемчээлдиг инвестиция телевилелдерин боттандырып ту-

рарындан, муңчу малчын ажыл-амыдыралындан, хөй ажылдарын организаастап турдан, делгелгелерни эрттиреринден көрүп болур. Маң кижилер киржип, акша-кыжылар алыр аргалыг апар

Бо хемчеглерниң түндө сөөлгү чылдарда республикада ажыл чок хамаатыларның (кризис шаптыктаза-даа) кызырылган дээрзин саны сайыт А.Т. Конгар демдеглеткен. Оларның саны, кижээ, 2005-2009 муң кижии (21,8 хуу) турганда, 2010 чылда 28 муң (21,3 хуу), 2011 чылда 23 муң (17,3 хуу), 2012, 2013 чылдарда 22 муң кижии, 7 муң кижиге кызырып

2014, 2015 чылдарда бо сөөлгү 21,8-21,9 муң деңнелге таадып быжыглааш, дараа чылдарда турум эвээжедирин алыр деп сорулга яамының нады чорудар угланышкыны салдырган.

Күш-ажыл рыногунда чонну эки көргүзүглер турбуже, статтың медээлери-биле республикада экономиктиг идепкейиң чавыс хамаатыларның саны болуп турар. Оларга амыкандыг бир ажылды кылып турдаа, ажылдыг деп демдеглет хууда дузалал ажыл-агыйлар продукция бүдүрүп, ону боттарының хереглелинге ажыглап кижилер, өг-бүлө бүдүрүлгелериниң төлевир чок ажылчыннар 48 муң кижии, «чажыт» бүдүрүлгелерде ажылдап турар 30 хамаатылар хамааржыр. Бо күш-ажыл рыногунда байд дорайтадып, экономикага ид бербейн турар. Ынчангаш боттарының кижилерин ажыл идепкейлиг хевирлеринче хирезинде чогуур хемчеглерни тудуп тургаш ажылдап турар кижилерниң санын өстүрер ужурулу дээрге яамының мурнады күөсө угланышкыны — эң кол сорулгазы дээр.

Эрге-чагырга органның ажылының дээштиин ажыл чок чоруктуң деңнели-биле үнелээр аргаларында, сумуда, кожуунда күш-ажыл рыногунуң характеристикаларын удуртукчу бүрүзүңгү эки бил алыр кылып шыдаар кижилер экономикада идепкейлиг чуртта чоннуң сан-түнүн, ажылчын күөсө шынарын, үнөзүн, күш-ажыл кылырларының балансызын тургузуп, ында ажылдап турар кижилерниң санын эвээжетпес сорулгазы болуп турар. Яамың ажылдап кылганы дузалал ажыл-агыйын чорударының дүрүмүн боттандыраар ужурулу. Майыын семинарга таныштырып түңнелинде күш-ажыл рыногунда ажылдап турар кижилерниң санын өзүп, кижилерниң социал камганын, амыдыралының шынары эң жиир ужурулу.

Ажыл берикчилериниң даңгызын, ажылдап турар болгаш тургустунган бүдүрүлгелер чаңгыс аай реестрин доктаамал кылгаш, ында ажылдап турар кижилерниң санын эвээжетпес сорулгазы болуп турар. Яамың ажылдап кылганы дузалал ажыл-агыйын чорударының дүрүмүн боттандыраар ужурулу. Майыын семинарга таныштырып түңнелинде күш-ажыл рыногунда ажылдап турар кижилерниң санын өзүп, кижилерниң социал камганын, амыдыралының шынары эң жиир ужурулу.

Кара-оол ЛАПЧУ. ТР-ниң чонну ажылга хамаатыларны тодарадыр талазы-биле кожуун, суму чагыргаларының, профэвилелдерниң, эрге-хоойлу органның демнежиң ажылдаары эргежок чугула дээрзин оралакчы сайыт онзалап айткан. Бо чылдың дургузунда 600 «чажыт»

Байыр чедиришкиннери

Бистиң эргим киживис **Клавдия Куваева** **СААЯНЫҢ** 55-жылдык юбилейи. Ол Өвүр кожунун Хандагайты сумузунун аңгы Тумат аттыг культура

төвүндө 34 чыл дургузунда эки ажылдап чоруур.

Тыва Республиканың Улусчу чогаадылга төвүнүн, Тыва Республиканың Культура яамызының, Тыва Республиканың Президентизинин, Тыва Республиканың Херэзженер эвилелинин, Тыва Республиканың Улуг Хуралының (парламентизинин) хүндүлүг бижиктеринин, Россия Федерациязының профессионал эвилелдеринин 100 чыл юбилейинге тураскааткан медалдың эдилекчизи. Россия Федерациязының Кызыл крестин Тыва Республикада салбыры-

ның алдын хөрек демдээниң, Өвүр кожунун, Хандагайты суму чагыргаларының, Өвүр кожунунун культура болгаш өөредилге эргелелдеринин хүндүлүг бижиктеринин эдилекчизи.

Клавдия Куваева — ажылынга кызымаандан аңгыда, ажы-төлүнүн орук айтыкчызы, хей санныг дөргүл-төрелдеринин, эш-өөрүнүн хүндүткелдиг эжи. 2014 культура чылы база юбилейи-биле ажыл-агыйынга чедишкиннерни, кадыкшылды күзедивис.

Кады төрээнери, ажы-төлү, уйнуктары.

Ававыс **Жанна Оолаковна АРАКЧАА** июль 1-де 50 харлап ар. Оон 50 хар назынында мерген угаан, бедик утка сиңген уталгазы дээш өөрүп чор бис. Чонуң, өөрүң аразында удуртук-башкарыкчы, чону — чоорган, хөйү — хөйлең ававыс сен.

Ажыл-ишке эрес-кежээ ававысты
Арьябала бурганывыс алгап чорзун.
Олут орбас, чыдын чытпас,
Ажыл-ишчи ававысты
Очур-Маанай бурганывыс йөрээп чорзун.

Ууттунмас улуг кежик, кадыкшыл
Улай-улай оруун дозуп кээр болзун.
Уругларың, ада-ие, дөргүл-төрел
Узун назын, өөрүшкүнү күзедивис. *Курай, курай!*

Уруглары, кенни, күдээзи, уйнуктары, ада-иези, төрелдери.

Уругларның НЕВРОПАТОЛОГ ЭМЧИЗИНИҢ ХҮЛЭП АЛЫШКЫНЫ
Кызыл хоорай, Каа-Хем думчузу, 2 (парк дужун-).
Ажылдаар шактары: **09.00-18.00.**
Уг-хүн — дыштаныр хүн.
Арылзакжыр телефону: 8-923-267-47-29
Эмнээшкин таарышпайн ырып болур, эмчи-биле сүлөжир херек.
Лицензия № ЛО-17-01-000184, 2013 чылдың ноябрь 22-де Тыва Республиканың Кадык камгалам яамызы тывыска.
Төлөвирлиг үндээинге парлаан.)

Бо купонну көргүзөр сунарза, "ШЫН" унга парладырыңар формация материал-ыңга (байыр чеди-шкиннери, өөрүп тиришкин болгаш кыдал сөзүглел-инге) 20 хуу чийгел-и чурттакчы чонга гаш албан черле-ге 2014 чылдың июль 1-ден июль 30-ге ир тыпсыр.
Тегелдези: информас-и материалдың сөзүг-и 100 сөстөн көвей ир ужурлуг.
Олу медээни 8-923-2222-ден билип а-ыр.
"Шын" солуннун чарлал-реклама килдизи.

Садып алыкчыларның кичээнгеинге!

Тудугнун кол материалдарының садыы ажыттыңан!!!

- чыдыглаар чүүлдер
- сугдан камгалаар херекселдер
- бажыңның кырын, даштын каастаар чүүлдер
- тудуг холуксаалары
- дуңзаалап каңнаар монтаж херекселдери

Шуштузу Абаканнын өртектери-биле!

- Сантехника
- Одалга чылыы, суг дамчыдар херекселдер
- Суугулар, котелдар

Кызыл хоорай, Калинин 122 «а»
Фракта баазазы **5-22-46**

Кожууннарда сайгарлыкчылар-ның болгаш солун тарадыкчылар-ның кичээнгеинге

Немелде акша ажылдап алыксаар болзу-нарза, "ШЫН" солунну садарынче чалап тур бис!

Телефон:
8-(394-22)-2-03-90, 8913-340-90-09.

УАЗ автомашинага артык кезектерни барын садып ап, чогуң чагыдып ап болур. Чагыдар болза, өртээниң 50 хуузун баштай төлөп алыр.
Өртээ Новосибирск хоорайны.
«Регион 17» КХН, Интернациональная кудумчузу, 115,
(2 дугаар каът) Тел. 8(394-22)-6-60-40, 8-913-358-08-88.

Төлөвирлиг үндээинге парлаан.

Ие (өг-бүлениң) капиталының

акша-хөреңгизин бажың тударыңа, бажың (чурттаар дача) садып алырыңа ажыглаары-биле чээлини бээр.
Тел. 8-923-389-70-57, 8-923-543-05-47.

Сертификаттың.
(Төлөвирлиг үндээинге парлаан).

Түбүктү дүңгүлдүг
ASIA-SIBERIA
«Азия-Сибирьден»
автомашинаны ойнадып ал!

Өске белектер база бар:
- чадаг-терге;
- соңга кылдыртып алырының сертификаттары;
- жалюзи;
- соңга аштап-арыглаар херекселдер болгаш өске-даа чүүлдер.

Кылагар продукцияны
(соңгалар, балканнар, юктер балунтер, паж-дан болгаш алюминийден экиктер) садып алгаш, **автомашина** ойнадып алыр аргалыг боор силер!

Кызыл хоорай Интернациональная кудумчузу, 6 тел: (39422) 2-24-51, 8-923-217-67-87
Калинин кудумчузу, 122а («Фракта баазазы») тел: (39422) 5-22-46
Организатору ИП Макаренко И.В. Деткиче лотереяның догу моддэ болгаш дүрүннерин www.asia-siberia.ru сайтыдан номчуңар! Эрттирер үези 15.05.2014 чылдан 15.05.2015 чылга чедир.

Марина Ондаровна Элбекке

Оолдарым авазыңга

Бедик кадыр, оңгул-чиңгил 50 артты ажып келдин,
Бергелерге торулбайн, ам-даа улуг бедиктерже чүткүдөр сен,
Кылган ижиң, төккөн дерин, ажыл-ижиң түңнелдери
Оолдарыңга, келиннерге, уйнуктарга үлөгер-дир.

Оглуң, кызың, уйнуктарың эргеледип,
Оожум-топтуг аажы-чаңга кижизидип,
Аравыска каң дег кадык, омак-сергек
Ава адың алдаржыдып ам-даа чуртта.

Алдын хүнү чайынналдыр хүннээрэктээн,
Авыралдыг байлаа элбек тыва черге
Ада-ие аас-кежи — бичи чаштар кижизиткеш,
Алдар аттыг дээди башкы атка четтин.

Хөрек-чүрээм, амы-тыным тудуш дег-дир,
Херел тыртып, ырай бээр сен, муңчулар мен.
Бурган башкы чаяап кааны чаражым сээ
Бар-ла турган ажы-төлден изиг байыр.

Тимур ЭЛБЕК.
Өвүр кожун.

КЫЗЫЛДЫҢ ӨРҮМНЭЭШКИН КОМПАНИЯЗЫ

Суг алыр скважиналарны таарымчалыг өртектөр-биле өрүмнөп турар.
Кожууннардан чагыгларны хүлээп тур бис.

Телефон:
8-923-547-1307-Евгений
8-923-262-20-85-Сылдыс

Суг-Аксы суурда бажың садып тур мен.
Тел. 8-923-384-3882

Куда платьелерин барын садып, чогуң чагыдып турар.
Адреси: Полевая кудумчузу, 6.
Тел. 8-913-350-12-68

Спорт, спорт...

АК, КАРА КАЖЫКТАР

Спорттун бир онзагай хевири тыва хүреш сөөлгү он чылдарда көскүзү-биле непереп, сайзырай бергени өөрүнчүг, ынчалза-даа четпестер база бар. Ийи мөге окташпайн туруптарга, оларны дүрген хүрештирер дээш ак, кара кажыктарны ажыглап, мөгелерниң тудуштарын тодарадырын тыва хүрештин дүрүмүндө айтыкан деп турар. Тыва хүрештин төөгүзүндө ап көөрге, кажыктар ажыглап турбаан. Мөге кижин бодунун күжү, аваангыркашпагайы, аргазы-биле удурланыкчызын октап алганда, ынчан езулуг тиилелгени чедип алдым деп түңнелди бодунга үндүрер. Юбилейлиг чылда хүрешке сес мөге артканда, ак, кара кажыктарны ажыглаваза кандыгыл? Кажыктар-биле тудуш тодарадырын тыва хүреш дүрүмүндө ап каапса кандыгыл деп саналды киридим. Мээң бо саналымны ТР-ниң Хүреш федерациязы өөренип көөрүн, хүрештин дүрүмнерин «Шын» солунга парлаарын диледим. Ол дүрүмнү чон чедир билбейн турар.

Маргылдааның эгезинден тура мөгелерни аныяк база ат-алдарлыг мөгелер деп аңгылавайн, холуй хүрештирер болза кандыгыл? Кайы мөгениң бо удаада октаарын чүгле хевис көргүзөр болгай. «Мөгениң майы кадырык» деп үлегер домакты утпаалыңар.

Юбилейлиг чылда мөге салыкчыларының белеткелин экижидери чугула. Кандыг-даа шимчээшкин чок, хүрешти чараш, омак-сергек оюн-баштаа-биле кааставас, мөгелерни ыт чок долганьп кылаштап турар үнү чок мөге салыкчылары база бар. Ындыг мөге салыкчыларының хүрешке ролю кандыгыл деп айтырыг база тургустунуп кээп болур-дур. Тыва хүрештин бир онзагай национал талазы мөге салыкчы-

ларының уран-чечен талантызы болгай. Олар боттарының мөгелерин мактаан, алгаан оюн-баштаа, ыр-шоору, оларга арга-сүмези, чогаадып алган шүлүктери-биле чонну хөгледип, хүрешти каастап турганнар. Эрткен чүс чылдың ортан үезинде чамдык кижилер мөге салыкчыларының оюн-баштаан көөр дээш хүреш маргылдааларына барып турган болдур ийин. Чоннуң кончуг сонугаары мөге салыкчыларының бирээзи — Тываның хөгжүм-шин театрының артизи, боду республиканың шыырак мөгелеринин бирээзи чораан Дмитрий Дамба-Даржаа. Улуг назыхарлыг кижилер ону ам-даа сактып чоруурлар. Ынчан тыва хүреш чүгле күштүн, аваангыркашпагай чоруктун маргылдаазы эвес, а театржыттыг спортчу болушун турган. Мөге салыкчызының оюн-баштаа мөгелерин хүрежиринге шаптыктыг дээр кижилер база бар чорду. Езулуг тыва мөге мөге салыкчызы канчап-даа шаптыкта-вас ужурлуг. Шаанда канчап мөгелер, мөге салыкчызының арга-сүмезин, оюн-баштаан дыңнавышаан, хүрежип турганнар деп. Юбилейлиг чылда улуг хүреш чүгле маргылдаа эвес, тыва национал чоруктун уран чүүлү кылдыр көстүр боор деп бодаар-дыр мен. Ону тыва хүреш маргылдааларына Виктор Көк-оол аттыг Национал театрының артистеринин чечен-мерген киржилгези база бадыйткап турар.

Тываның мөге оолдарына Тыва биле Россияның демнежилгезинин 100 чылында спортчу чедишкенин, «кадыкшылды, аас-кежикти күзедим. Хей-адыңар, сүлдөңер бедик болзун деп йөрээдим.

Дарый-оол КУУЛАР,
Сүт-Хөл кожуунун Начын мөгези.

АНЫЯКТАР ХҮНҮНҮНҮ
ХҮРЕЖИ

Июнь 29-та Совет Тываның 5 чылы стадионунга Аныяктар хүнүнге тураскааткан тыва хүреш маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа 35 хар чедир назылыг чүс чыгы мөгелер күжүн шенешкен. Халыын изиг хүн турза-даа, көрүкчүлөр стадионга хөйү-биле чыылган. Олуттарын ээлеппен, маргылдааның эгелээрин четтикпейн манап орган көрүкчүлөр бо хүреште Чаан мөге Эрес Кара-Сал, Начын мөге Айдың Очуржап олар хүрешпес дээрзин билип алган аажок хараадап ордулар. «Аныяк мөгелер ортузунда дыка хөй шыырак оолдар бар аларган. Ынчангаш хүрешке кым шүүрүн баш удур чугаалаары нарын» дижи, Сайын-Белек Түлүш шүүр ирги бе азы Ай-Демир Монгуш бе дээрзин аразында, маргыжа аарак, чугаалажып оларын дыңнадым.

Бирги салыгда жеребьевка езугаар тиилелгеже ийи кордакчы мөгелер таваржы бээр, стадион «улуг тынып», хараадап шаг болду. Ол дээрже Арзылаң мөге Сайын-Белек Түлүш биле Начын мөге Начын Монгуш олар-дыр. «Болар сөөлгү салыгда душчу ужурлуг мөгелер-дир ийин, а богда, канчап бирги салыгда-ла душчу бээрлери ол дээр силер?!» дижи ор бис. Элээн болганда, черле арга-дуржулгазы улуг Сайын-Белек Түлүш октап алды.

Бо-ла салыгда база ийи шыырак мөгелер душчу берген. Улуг-Хемден Айдың Монгуш сөөлгү үелерде бодунга кончуг бүүрелдиг болуп, шыырак дээр удурланыкчыларын октап келген болгай. Бо удаада ол Начын мөге Ай-Демир Монгушка таварышкан. Кончуг чараш арганы ажыглааш, Айдың Монгуш Начын мөгени октап каан.

Артур Шагжы (Чөөн-Хемчик), Дор-

жукай Оттук, Айдың Туң (кайы Өвүр) чараш хүрешти көргүзүп, кири тутуп, көрүкчүлөргө соңу хүндүткелин чалап алганнар.

Дөрт мөге артканда Арзылаң Сайын-Белек Түлүшке Тандының Мерген Монгуш таварышкан. К дээр удурланыкчыларын ша четп тап келген Мергенни Арзылаң мөгө соонда, ырадыр октапкан. Ат-билдингир апарган мөге Кызы Кенденниң онаанга Сүт-Хөлдүн мөгези Саян Ондар таварышкан. Ондар сөөлгү үеде делегей чер дзюдо, самбо маргылдааларына жип, эки көргүзүлгөргө чедип а рар мөгевис-ле болгай. Ынчалза-да удаада моолдарның ырмазын сый турган Кызыл-Кат Кенденге ол окта ты.

Чүс чыгы мөгениң аразында мөге арткан: Сайын-Белек Түлүш Кызыл-Кат Кенден. Арга-дуржулга ат-сыптыг Арзылаң мөге онаан ок Аныяктар хүнүнге тураскааткан хү ке Сайын-Белек Түлүш шүүлген.

Светлана ДАЧЫН-Х

Владимир Чадамбаның ты тырган фото-чуруктары.

ХЕРЕККЕ АЛБАС

«Шын» солунга эрткен чылдың июль 25-те үнген Михаил Сундуй-оолдун «Мөгени кызагдай берди» деп чүүлүн деткип, дараазында бодалдарымны бижидим. Шүшпөң хүрежиринге удур көрдүнгөн чүүлү тыва национал хүрештин дүрүмүнге кири-рин хоочун мөгениң саналдап турары кончуг шын. Чаан, Арзылаң, Начын аттыг мөгелерни хүндүлөвейн канчаар, ынчалза-даа оларның аразында шүшпөң, удурланыкчызының арга кылырын манап хүрежир мөгелер бары база чажыт эвес. Ат-алдарлыг мөге-ле дээр оларга тудуш берип турары черле чөптүг эвес. Аай-дедир хончулаштырарда, аваангыр-тудун-гур, хөдөлип хүрежип турар мөге тудушту бээр херек деп саналды деткир мен. Тудуш тодарадырда, кажык ажыглаар дүрүм тыва хүрештин төөгүзүнге турбаан.

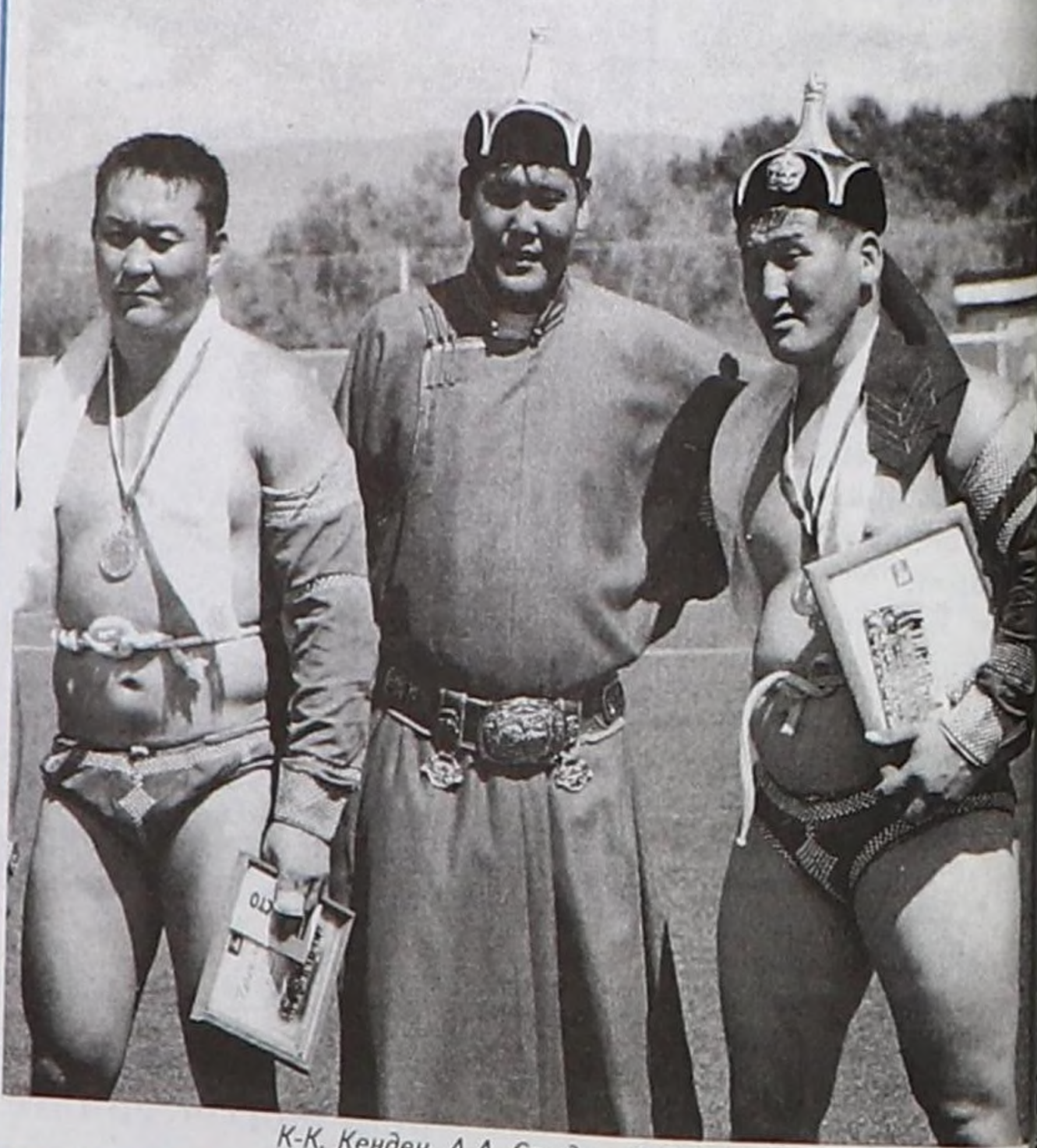
База катап мөге салыкчыларының дугайында. Тыва хүрештин төөгүзүн, дүрүмүн, тыва мөгелерниң спортчу

намдарын, арга-мергежилерин эки бил-лир, чечен-мерген аас-дылдыг кижилер мөге салыкчызы боор ужурлуг. Бистиң мөге салыкчыларымыс хүреш үезинде көжеге ышкаш турар боор-дур. Барыын-Хемчик кожуунга моол мөгелер кээр хүрешкен. Мөге салыкчыларын олар боттары ап алгаш кээр чораан. Мөге салыкчыларын моол мөгелер ол хире хүндүлээр-дир. Оон ыңай мындыг саналым бар, мөге салыкчыларының чугаазы хөйге дыңналгыр болзун дээр оларга кулакка кыстырып алыр бичии микрофоннарны бээр болза эки-дир.

Тыва хүрешти экижидер, чараш болдурар талазы-биле хоочун мөгелерниң саналдары хөй, оларның чамдызын солун-сеткүүлдерге парлап турар. Саналдарны хүреш федерациязы херекке албас хевирлиг.

Чамыяң ОНДАР,
ТР-ниң күш-культураның бол-гаш спорттун тергенини.

Ак-Довурак хоорай

К-К. Кенден, А.А. Самдан, С-Б. Түлүш.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Нитилел-политиктиг килдиз—2-17-91, 2-17-05. Экономика килдиз — 2-40-77. Социал камгалал болгаш хөй-ниити амыдырал килдиз — 2-03-88. Очулга килдиз — 2-03-87. Реклама, чарлал килдиз — 2-03-90, сот.тел.: 8-923-264-22-22. Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаар ама. Тираж 6058. Чагыг 78. Номериң парлагаче дужааганы: график езугаар — 21,00, херек кырында — 18,00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл. Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаннның Тыва Республика талазы биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Херечилелдугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннарны болгаш өске-даа фактылар дыңнадылары дээр авторлар боттары харыылар.